

פתיחה

בפרשת השבוע מספרת התורה, על קרח ועדתו שנבלעו באדמה בעקבות דברי משה: "וְאִם-בְּרִיאָה יִבְרָא ה' וְפָצְתָה הָאֲדָמָה אֶת-פִּיהָ וּבָלְעָה אֹתָם וְאֶת-כָּל-אֲשֶׁר לָהֶם וַיִּרְדּוּ חַיִּים שְׂאֵלָה וַיִּדְעָתָם כִּי נֶאֱצַו הָאֱלֹהִים הָאֵלֶּה אֶת-ה' וַיְהִי כְּכִלְתּוֹ לְדַבֵּר אֶת כָּל-הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה וּתְבַקֶּע הָאֲדָמָה אֶשֶׁר תַּחְתֵּיהֶם". כפי שמובא בפסוק, משתמש משה בלשון 'בריאה', ונחלקו המפרשים בכוונה:

א. **האבן עזרא** (טו, ל) פירש, שהכוונה 'לגזירה', כלומר אם יגזור ה' ותפצה האדמה את פיה, יוכח שהאנשים אלו ניאצו את ה'. בטעם הדבר שלא פירש בריאה כפי שבדרך כלל נהוג לפרש, דהיינו בריאת יש מאין, הוא משום שקיימים מקרים רבים של רעידת אדמה בעולם, ואם כן לא מדובר בנס מיוחד בריאת יש מאין, אלא תופעת טבע הבאה לידי ביטוי במקומות נוספים.

ב. **הרמב"ן** (שם) חלק וטען, שפתיחת האדמה אצל קורח לא הייתה מקרה רגיל של רעידת אדמה, ולכן כאשר התורה כותבת 'בריאה', היא אכן מתכוונת לדבר חדש שלא היה עד כה, בריאת יש מאין. ההבדל בין מקרה זה לבין רעידת אדמה רגילה, היא שברעידת אדמה רגילה מקום הבקע נשאר פתוח או מתמלא מים, מה שאין כן במקרה של קורח שהאדמה נסגרה. ובלשונו:

"והנכון שתאמר על המצא דבר מאין, כי אין אצלנו בלשון הקדש מורה על זה זולתי המלה הזאת. אבל העניין, כי בקיעת האדמה אינה בריאה מחודשת, אבל פתיחת הארץ את פיה לבלוע הוא חידוש לא נהיה מעולם. כי כאשר תבקע האדמה כמו שנעשה פעמים רבים ברעש תשאר פתוחה, גם ימלא הבקע מים ויעשה כאגמים. אבל שתפתח ותיסגר מיד כאדם הפותח פיו לבלוע ויסגור אותו אחרי בלעו, זה הדבר נתחדש ביום ההוא כאלו הוא נברא מאין."

בעקבות התורה המספרת על בקיעת האדמה, נעסוק השבוע בשאלה מה מברכים על רעידת אדמה ושאר תופעות טבע, ונראה את מחלוקת הפוסקים האם על כל רעידת אדמה יש לברך. כמו כן נעסוק בעוד ברכות על תופעות טבע, כמו ראיית ברק ושמיעת רעם, נקודה בה עסקנו בעבר כאשר דנו בברכה על קשת (נח שנה ה'). לא נעסוק בדף זה בברכה על הים הגדול, שכן בה עסקנו בעבר (בשלח שנה ד') בהרחבה.

רעידת אדמה

כחלק ממספר ברכות הראייה המובאות במסכת ברכות (נד ע"א), כותבת המשנה שיש לברך גם על 'הזוועות'. כפי שנראה להלן בהרחבה, בברכה על הרעמים והברקים וגם על הזוועות ניתן לברך אחת משתי הברכות, ש'כוחו וגבורתו מלא עולם' או 'עושה מעשה בראשית'. אלא, שנחלקו הראשונים מה הן הזוועות המוזכרות במשנה, הנקראות 'גוהא' בלשון הגמרא:

א. **רבינו יונה** (מב ע"ב דה"ר) פירש, שהכוונה לרוחות חזקות הנושבות בשעת הגשמים (ולכן נשנתה בסמוך לברקים והרעמים). כפי שביאר ועולה מדברי הגמרא, לא מדובר בסתם רוח, אלא ברוח המפרקת דברים. לשיטתו, כאשר הגמרא כותבת שמברכים גם 'על הרוחות', אין היא חוזרת על דבריה, אלא מציינת שגם על רוח הנושבת שלא בשעת הגשמים יש לברך. ובלשונו:

"ופירוש זוועות, רוחות חזקות שנושבת בשעת הגשמים. ומה שחזר ושנה על הרוחות, מיירי (= מדובר) שלא בשעת הגשמים, שפעמים אפילו שלא בשעת גשמים מנשב רוח גדול וחזק, מפרק הרים ומשבר סלעים. והיינו ששנו זוועות אצל ברקים ורעמים, מפני שהוא בשעת גשמים, כמו הברקים והרעמים."

ב. **רש"י** (נט ע"א ד"ה גוהא) חלק וסבר, שכאשר המשנה כותבת שיש לברך על הזוועות, הכוונה לרעידת אדמה. כך פסק גם **השולחן ערוך** (רכז, א), אם כי גם לשיטתו יש לברך על רוחות חזקות בין בשעת הגשמים ובין שלא בשעת הגשמים, שהרי המשנה כותבת שיש לברך על הרוחות, ואפשר לפרש שכוונתה הן בשעת הגשמים והן שלא.

למרות שהשולחן ערוך פסק שיש לברך, העיד **פתח הדביר** (רכז, ג) שבפועל במקומו רבים נהגו לא לברך בשעת רעידת אדמה. ויישב, שבשעת רעידת האדמה, עסוקים להתחבא ולהתגונן, וכן לאחר מכן כבר לא ניתן לברך, שכן ברכות הראייה צריכות להיות סמוכות לזמן הראייה. **הט"ז** (רכז, ב) חלוק על יישוב זה, שכן נקט שאפשר לברך ברכות הראייה גם לא בסמוך ממש, אלא שבמידת האפשר חובה לברך סמוך לשעת המעשה, ואף יש לצאת מבית הכסא כדי לברך (ועיין הערה¹).

חוזק רעידת האדמה

לפני כמאה שנים, הומצא על ידי צ'ארלס ריכטר סולם מדידה, המבטא את כמות האנרגיה שהשתחררה בעת הרעידה, ולמעשה את חוזק הרעידה. בעולם מתרחשים מיליוני רעידות אדמה כל שנה, אולם רק מדרגה שלוש בסולם ריכטר, האדם על פני כדור הארץ חש שזו התרחשה, ותנודות מעין אלו מתרחשות פחות. נחלקו הפוסקים, האם על כל רעידה מורגשת יש לברך:

א. **הרב עובדיה** (חזון עובדיה טו בשבט, עמ' תסא), בעקבות שו"ת **שבט הקהתי** (ה, מו) נקט, שעל כל רעידת אדמה מברכים, בין גדולה העושה נזק רב, ובין קטנה שרק חשים בתזוזת הקרקע. ולראייה שהפוסקים הראשונים שדנו בנושא זה, לא ציינו שיש לברך רק על רעידת אדמה בעלת השפעה ממשית, ומכאן משמע שעל כל רעידת אדמה יש לברך. ובלשון הרב עובדיה:

"על הרגשת רעידת אדמה, תוך כדי דיבור של רעידת אדמה, מברך ברוך אתה ה' אלוהינו מלך העולם, עושה מעשה בראשית. שמכיוון שלא נתנו חכמים שיעור לברכה שעל רעידת אדמה, נראה שאפילו אין הרעידה גדולה שעלולה לסכן בני אדם, צריך לברך הרגשת הרעידה, וכן כתב בשו"ת שבט הקהתי."

¹ **הט"ז** הוכיח את דבריו מכך, שהגמרא לא כתבה במפורש שיש לברך תוך כדי דיבור, אלא שהשומע רעם תוך כדי שנמצא בבית הכסא, ויכול לצאת מיד, עליו לצאת, משמע שהדיון הוא מתי ישנה חובה לצאת, ולא עד מתי אפשר לברך. עוד הוסיף, שאת ברכת האילנות ניתן לברך גם לאחר תוך כדי דיבור מזמן הראיה, ואם כן הוא הדין לשאר הברכות. **הפרי מגדים** תמה על ההשוואה, שכן בברכת האילנות, הפרח שעוד לא בירכו עודנו קיים, לכן אפשר לברך עליו גם לאחר 'תוך כדי דיבור', מה שאין בשאר תופעות טבע הנעלמות, ואכן רוב הפוסקים חלקו על הט"ז.

ב. **הרב אשר וסטטהיים** (קובץ אור ישראל, לא) חלק וסבר, שרק על רעידת אדמה משמעותית (הבאה לרוב עם נזקים) יש לברך, ולא על כל רעידת אדמה. ראייה לכך הביא מדברי הירושלמי (ברכות ט, ב) המביא מספר פסוקים מזכריה, ישעיהו ועוד, מהם משמע שכאשר דנים ברעידת אדמה, הכוונה לרעידה משמעותית, בהן הארץ נבקעת.

ברכת הרעמים והברקים

בדומה לברכת הקשת, גם את ברכת הברקים יש לברך בכל פעם שמתבהרים השמים והתחילה סופה חדשה, ולא פעם בשלושים יום. כך גם ברכת רעידת אדמה יש לברך בכל פעם מחדש שיש רעידה, עם זאת, אין לברך גם על רעידות המשנה, שכן הן חלק מהרעידה הקודמת. נחלקו הראשונים בעקבות המשנה (נד ע"א) והגמרא במסכת ברכות (נט ע"א) איזו ברכה יש לברך:

המשנה כותבת שעל הרים יוצאי דופן, יש לברך 'עושה מעשה בראשית'. תממה הגמרא, וכי רק על הרים ניתן לברך עושה מעשה בראשית ולא על ברקים, רעמים, ורעידות אדמה?! והרי נאמר 'ברקים למטר עשה', ועולה שגם הם חלק ממעשי בראשית. ומתרצת בשם רבא שיש לברך שתי ברכות, 'שכוחו וגבורתו מלא עולם' 'ועושה מעשה בראשית'. נחלקו הראשונים בביאור כוונת רבא:

א. **הרי"ף** (מב ע"ב בדה"ר) **והתוספות** (ד"ה רבא אמר) הבינו שכוונת רבא לומר, שכיוון שיש סברא לברך את שתי הברכות, לכן השומע והרואה ברק, רעם או רעידת אדמה, יכול לבחור איזו ברכה מהשתיים לברך. ב. **הרשב"א** (ד"ה רבא) חלק וכתב, שמפשוט לשון הגמרא משמע שיש לברך את שתי הברכות, מה שאין כן בברכת ההרים שניתן לברך רק 'עושה מעשה בראשית'.

להלכה

להלכה פסק **השולחן ערוך** (רכז, א) כדעת הרי"ף, כיוון שזו דעת רוב הראשונים. עם זאת העיר **הט"ז** (שם, א) שמנהג העולם לברך על רעמים 'שכוחו וגבורתו מלא עולם' ועל הברקים 'עושה מעשה בראשית'. יתכן מפני שהרעמים מראים יותר את כוחו של הקב"ה בכל העולם מה שאין כן הברקים. מה הדין כאשר נראה ברק ותוך פחות משלוש שניות נשמע רעם? נחלקו האחרונים:

א. **המגן אברהם** (שם, א) כתב שבמקרה זה יש לברך רק 'עושה מעשה בראשית', שהרי אפשר לצאת ידי חובה בברכה אחת, ומסתבר לברך דווקא ברכה זו כיוון שכאמור פחות שייך לברך 'שכוחו וגבורתו מלא עולם' על ברקים. כך פסק גם **ערוך השולחן**, שהוסיף שהמברכים שתי ברכות, מברכים ברכה לבטלה. ובלשונו:

"על כל אלו הדברים מברך שכחו וגבורתו מלא עולם, ויכול לברך ברכת עושה מעשה בראשית. ולפי זה בעת הרעם שקודם לו כרגע נראה ברק מברך על שניהם ברכה אחת, איזה ברכה שירצה. והעולם נוהגים לברך על הברק עושה מעשה בראשית ועל הרעם שכחו וגבורתו מלא עולם, ולעניות דעתי הברכה השנייה היא ברכה לבטלה."

ב. **האליה רבה** (שם, ד) חלק על המגן אברהם, וכתב שמנהג העולם לברך שתי ברכות על ברק ורעם הבאים יחד, ויש למנהג זה בסיס. **ראשית** כיוון שבידו לברך ברכה שונה על כל תופעת טבע, הרשות בידו. **שנית** יש להוסיף את דעת הרשב"א שראינו לעיל, הסובר שיש לברך בכל עניין שתי ברכות על ברק ועל רעם בכל מצב, ולאו דווקא כאשר הם באים בנפרד.

ברכת החמה

נקודה אחרונה בה נעסוק היא ברכת החמה, שעל ראייתה מברכים 'עושה מעשה בראשית':

כפי שמובא בפרשת בראשית, ביום הרביעי לבריאה נבראה השמש: "וַיַּעַשׂ אֱלֹהִים אֶת־שֶׁמֶשׁ הַמָּאֹרֶת הַגָּדֹלִים אֶת־הַמָּאֹרֶת הַגָּדֹלִים לְמַמְשָׁלֶת הַיּוֹם וְאֶת־הַמָּאֹרֶת הַקָּטָן לְמַמְשָׁלֶת הַלַּיְלָה וְאֶת הַכּוֹכָבִים... וַיְהִי־עֶרֶב וַיְהִי־בֹקֶר יוֹם רְבִיעִי". הגמרא במסכת ברכות (נט ע"ב) כותבת, שכל עשרים ושמונה שנים חוזרת השמש למקומה כבזמן הבריאה, באותו תאריך, ביום רביעי, ועל כך יש לברך².

כשם שבמצוות אחרות יש עניין להקדים את המצווה כמה שאפשר, שכן 'זריזים מקדימים למצוות', כך גם במצווה זו. לכן **החיד"א** (מחזיק ברכה, רכט) נקט שיש לאומרה מיד לאחר נץ החמה, אפילו עוד לפני התפילה. למעשה אין המנהג כך אלא כפסק **המגן אברהם** (שם) שהתפילה קודמת, שכן היא תדירה. נחלקו הפוסקים, עד איזו שעה ביום ניתן לברך:

א. **המגן אברהם** (רכט, ה) כתב, שנראה לו בסברא שעד השעה השלישית ביום ניתן לברך, שכן לאחר שעה זו, כבר חלפה לה השמש מהמקום בו נבראה, וכן פסק **הרב עובדיה** (יחוה דעת ד, יח). **האליה רבה** (רכט, ב) חלק וסבר, שעד חצות היום ניתן לברך, שכן בחצות היום השמש עוברת קו מחצית השמים, ואז ניתן לומר שהחמה כבר איננה במקום שנבראה. ובלשון **המשנה ברורה**:

"בבוקר: היינו לכתחילה מצוותה מיד להקדים מה דאפשר, וטוב לברך אותה ברוב עם. ובדיעבד עד ג' שעות על היום [לבוש ומגן אברהם], אבל הרבה אחרונים הסכימו דיוכל לברך בשעת הדחק עד חצות, והיינו אפילו בשם ומלכות."

חיוב נשים בברכת החמה

שבוע שעבר (שלח שנה ז'), עסקנו בשאלה האם נשים חייבות בזכרון יציאת מצרים, וראינו מספר כללים בחיוב נשים במצוות עשה שהזמן גרמא'. על אף שברכת החמה נוהגת בזמן מסוים, כתבו פוסקים רבים שאין מדובר במצוות עשה שהזמן גרמא, שכן היא לא תלויה בזמן מסוים, אלא בהתחדשות השמש, שבפועל מתרחשת בזמן מסוים (ומשום כך נשים יכולות לכולי עלמא לברך).

למרות זאת, חלק מהפוסקים וביניהם **המנחת יצחק** (ח, טו) ו**הרב עובדיה** (שם) נקטו שנהגו שנשים לא מברכות, ודחקו במספר סיבות מדוע. יש שכתבו שבימי ירמיהו היו מקטירות לשמש, ולכן נהגו שלא יברכו ברכה לשמש. יש שביארו שבעקבות חטא חווה, התקלקלה גם השמש, ולכן אינן מברכות על התחדשותה, ויש שביארו שנהגו לברך ברוב עם, דבר שמנע מנשים להגיע.

שבת שלום! קח לקרוא בשולחן שבת, או תעביר בבקשה הלאה על מנת שעוד אנשים יקראו...³

² יש להעיר, שלמרות שמקובל שהעולם נברא בתשרי (דבר הבא לידי ביטוי בתפילות ראש השנה), וכשיטת רבי אליעזר בגמרא במסכת ראש השנה (י ע"א), לעניין ברכת החמה דנים כאילו העולם נברא בניסן וכשיטת רבי יהושע, ולכן מברכים ברכת החמה בחודש ניסן. בטעם הדבר העלה **הרב רימון** ('ברכת החמה') מספר אפשרויות.

³ מצאת טעות? רוצה לקבל כל שבוע את הדף למייל, לשים את הדף במקומך או להעביר למשפחה? מוזמן: tora2338@gmail.com